

ÖZELLEŐTİRİLEN DEVLETTE DEVLETLEŐTİRİLEN SANAT

M. Kemal Adatepe

Elleri var özgürlüğün,
Gözleri, ayakları;
Silmek için kanlı teri,
Bakmak için yarınlara,
Eşitliğe doğru giden.
Oktay Rifat

Sanat ve devlet; insansoyunun var ettiğı, hangi açıdan, ne şekilde ele alırsanız alın, birbirinden bağımsız düşünemeyeceğiniz, aralarındaki organik bağlantıyı ise açıklamaya çabalamaktan öte fazla bir şey yapamayacağınız iki kurum, iki kavram.

Sanatçı ve politikacı; biri daha ilk düşünsel eyleminde ölüme karşı yaşamı savunarak sanat kavramını var eden, gücünü yarattığı kavramın ürünlerinin sağladığı "ölümsüzlük"ten alan, diğeri ise, biçimlendirdiğı yasama, yürütme ve yargılama erkinden, devletten aldığı güçle "ölümsüzleşmek" isteyen iki farklı insan tipi; iki farklı insan "dünyası".

Bu birbiriyle iç içeymiş gibi duran, gerçekte ise hiçbir zaman aynı biçimde kalmayan, kalamayan, sürekli devinim içinde bulunan, hiçbir kalıba sığmayan, ancak ele alınacak kesitlerin açıklanabileceğı iki farklı "dünya"nın ilişkilerinin kuruluş biçimini ise kesişme noktası olan "ölümsüzlük" düşüncesi belirler. Çünkü bu iki farklı "dünyanın" ortak yaşam alanlarının sınırları, bu kesişim noktasında en iyi açıklanabilir.

Bundan dolayı da (zorunluluklar dışında) politikacılar için hiçbir zaman sanatçılar "önemli" olmamışlardır; onlar için sanatçı ancak amaca ulaştıran, - iktidarı elde etmede ve korumada iyi bir araç olduğu düşünülen - sanata değer verildiğini kanıtlamaya yarayan araçtır. Çünkü politikacı için sanat, "ölümsüzlüğe" kavuşmada "can sıkıcı", ancak katlanılabilir, bazen de katlanması zorunlu "şey"dir. Bu nedenle politikacı bütün dikkatini "sanat"a yöneltir; sanata değer veriyor gözükersen sanatçıya değer verdiği imajını yaratmaya çalışır. Sanata değer verdiği rolünü iyi oynayan bir politikacı sadece günlük politikada başarı hanesindeki puanları artırmakla kalmaz, daha önemlisi "ölümsüzlüğe" biraz daha yaklaşır.

Benzer şekilde sanatçı da politikacıyı "önemli" saymaz. Çünkü onun aslında kendisine değer vermediğini, sanatına göz diktiğini, onu elinden almak, "çalmak" istediğini bilir. Sanatını, sanatçı kişiliğini politikacının "ölümsüz olmak" hırsına kaptırmak istemez. Kimi kez bunu başarır da; ancak sanatçı için bu ilişki biçimi niteliklerini bilmediğı çok fazla tehlike içerir, bu nedenle birçok kez de başaramaz; politikacının artı hanesi dolmaya başlar.

Sanatçı bilinçaltından da olsa politikacı ile olan ilişkisinin kendisi için her zaman ölümcül bir risk taşıdığını bilir. Bu ölümcül risk elbette fiziksel bir ölüm değildir; sanatçının politikacıyla olan ilişkisinde uğrayabileceğı bir travma, onun yaratıcılığını zedeleme riskini de taşır. Böyle bir noktadan sonra sanatçının kişiliğı, sanatı, politikacının lehine olmak üzere erozyona uğramaya başlar. Bu nedenle de sanatçı için kendini politikacıya göre değil, politikacılar için devlete göre konumlandırmak her zaman - bilinçaltında da olsa - yaşamsal önem taşıyan bir korunma biçimi olmuştur. Bundan dolayı, günlük yaşamın akışı içinde sanatçının devletin yanında ya da karşısında olduğu durumları değerlendirmek sanıldığından çok daha zor, kimi kez de imkansızdır.

Bu ikili ilişkiyi daha da içinden çıkılmaz yapan, her iki kavramın içinde "var

oldukları" toplumsal yapının dinamiklerinin karmaşıklığıdır. Kimi kez sanatçının karşı olması gerektiğini düşündüğümüz "şey"ler karşısında taraftar olduğunu, ya da tam tersi, taraftar olması gerektiğini düşündüğümüz durumlarda karşı olduğunu görerek şaşkınlığa düşüyor, kızıyor, tavır alıyorsak, bu sanatçının değil, bizim kusurumuzdur. Çünkü sanatçı için önemli olan, içinde yaşadığı toplumun şartlarına rağmen var olmak, fiziksel ve düşünsel varlığını sağlıklı biçimde devam ettirmek, sanatını yaşatmaya çalışmaktır. Önemli olaylar karşısında sanatçının yapacağı doğru ya da yanlış tercihler kendisinin ve sanatının geleceğini, kaderini belirleyecektir. Eğer kendi geleceğimiz, kaderimiz ile ilgili kararlar üzerinde başkalarının yorumlarından hoşlanmıyor isek bu durumu çok iyi anlamamız gerekir. Unutmamak gerekir ki sanatçının dünyası tek kişilik bir dünyadır.

Konunun çerçevesi bu şekilde biçimlendirildiğinde, cumhuriyetin 75. yılının son günlerinde yaşanan "Devlet Sanatçısı krizi"nde konunun odaklaştığı unvanı hak edenler, etmeyenler, kabul edenler, etmeyenler "tartışması" önemini kaybediyor, yerine, «politikacılar sanatçılara neden bu tür unvanlar veriyor» sorusu ön plana çıkıyor.

Devlet sanatçısı unvanı belirli bir zaman düzeni içinde verilen bir unvan değil. Köklü bir geçmişi de olmayan bu unvanın sanatçılara verilmesi zamanı konusunda anlaşıldığı kadarıyla bir "keyfilik" söz konusu. Unvan ilk kez 1971'de çıkarılan bir kanunla tümü klasik batı müziği sanatçısı 11 kişiye verilmiş. İkinci kez ise 1981'de 10 kişi devlet sanatçısı olmaya layık görülmüş. Daha sonra üçüncü kez 1987'de 7, 1988'de dördüncü kez 2 kişi bu unvana layık görülürken, 1991'de 36 kişi devlet sanatçısı olmuş.

Devlet sanatçısı unvanlarının verildiği bu tarihler görüldüğü gibi ülkemizin siyasi yaşamında önemli yeri olan olayların tarihleriyle yakınlık göstermekte: 1971 tarihi 12 Mart'ı, 1981 tarihi 12 Eylül 1980'i çağrıştırıyor.

1987 ve 1988 tarihleri belki 12 Mart ve 12 Eylül kadar çarpıcı tarihleri çağrıştırmasa da, bu tarihlerde 1986'da ara seçimlerin yapıldığı, 1987'de önce eski liderler üzerindeki siyaset yapma yasağı konusundaki halkoylaması yapıldığı, siyaset yasağının kalkmasının ardından genel seçimlere gidildiği, 14/15 Nisan 1987'de Avrupa Birliği tam üyeliği için başvuruda bulunduğu, 14 Temmuz 1987'de Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin kurulduğu, 5 gün sonra, 19 Temmuz 1987'de Olağanüstü Hal Bölge Valiliği yetki alanı dışında tüm yurttaki Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal uygulamasının kaldırıldığı, 1 Mayıs 1988'de meydana gelen olaylar nedeniyle Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in gerekirse ordunun devreye "gireceğini" hatırlattığı, 18 Haziran 1988'de Başbakan Turgut Özal'a suikast girişiminde bulunduğu, Ağustos 1988'den itibaren Kuzey Irak'tan kaçan peşmergelerin kamplara yerleştirildiği vb. hatırlanacak olursa, bu tarihlerin de "sakin" geçmediği kendiliğinden ortaya çıkar. 1991 tarihi için ise şu olayları sayabiliriz : 1990 yılında Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok'un öldürülmesi. 1991 Irak'a karşı Çöl Fırtınası harekâtının başlaması, Güneydoğu'da faili meçhul cinayetlerin artması, Vedat Aydın'ın öldürülmesi, cenazesinde çıkan olaylarda çok sayıda kişinin öldürülmesi, Anti-Terör Yasası'nın kabulü, 20 Ekim 1991 genel seçimleri.

Siyasi olaylarla devlet sanatçısı unvanı verilen tarihler arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkün mü? 1971 ve 1981 için evet. Çünkü devlet sanatçısı unvanı ilk kez, 1971'de 12 Mart hükümeti tarafından, sivil toplum kuruluşlarına, aydınlara, sanatçılara karşı uygulanan baskı ve sindirme politikalarının örtbas edilmesi amacıyla kullanıldı. Böylece bir yandan yurt içinde aslında sanatçıya ne kadar değer verildiği "kanıtlandı", hapse atılanların, kovuşturulanların aslında aydın, sanatçı olmadıkları halka gösterildi, diğer yandan unvana layık görülenlerin klasik batı müziği sanatçıları arasından seçilmesiyle, dünyaya modern bir ülke imajı verilmeye çalışıldı.

12 Eylül hükümeti de aynı yolu izledi. Ancak 12 Eylül hükümeti devlet sanatçısı unvanı kapsamını klasik batı müziği ile sınırlamayıp, opera, bale ve tiyatro sanatçıları da

kapsam içine alarak oldukça isabetli bir iş yaptı. Bu arada beklenen pratik faydanın "vitriini yeniden düzenlemek" olduğunu düşünsek bile, sonuçta bu durum sanatçıların lehine bir kazanım oldu.

1987 ve 1988'de verilen unvanlar için ise durum biraz farklı. Her ne kadar 1 Şubat 1987'de Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılan bir yönetmelikle klasik Türk müziği sanatçıları ile plastik sanatlar alanında çalışan sanatçılar da unvan kapsamına alınırlarsa da, unvana layık görülenler bu iki senede 9 kişiyle sınırlı kalır. Bu 9 kişi ise yine 1 kişi, besteci ve klasik Türk müziği sanatçısı Nevzad Atlığ dışında klasik batı müziği, opera ve tiyatro sanatçılarından oluşur.

Unvanın kapsamının genişletilmesine rağmen, unvana layık sanatçı sayısının azalması, hele 1988'de 2 kişi olarak belirlenmesi, Türkiye'de belirlenen alanlarda unvana layık olmak için gerekli şartlara, "üstün yetenek, uluslararası ün ve mesleğinin örnek temsilcisi" olma özelliklerine sahip sanatçıların sayısının az olmasına ya da plastik sanatlar örneğinde olduğu gibi hiç olmamasına bağlanamaz. Bu durum belki en iyi dönemin politikacılarının güçler dengesindeki konumuyla açıklanabilir.

Devlet sanatçılığı unvanlarının beşinci kez 1991 yılında dağıtılması hiç kuşkusuz ki genel seçimlerle doğrudan ilgili. 1989'dan itibaren Cumhurbaşkanlığı görevini sürdüren Özal, bu unvanı kendi prestijini artırmak için doğrudan kullanan ilk kişi oldu. Unvanının kapsamına edebiyatçıları da dahil etmesi kendisine her ne kadar artı puan kazandırmış gibi gözükse de, 20 Ekim 1991 seçimlerinden 10 gün önce açıklanan 36 kişilik devlet sanatçıları listesi ne Özal'a, ne de dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'a seçimlerde doğrudan bir kazanç sağlamadı. Ayrıca ortaya çıkan tartışmalar sanatçılar açısından da olumsuzluklar getirdi. 1991'de, 1987'de yapılan değişikliğe dayanılarak plastik sanatlar sanatçılarına, sinema sanatçılarına, Türk halk müziği sanatçılarına ve edebiyatçılara da unvanın verilmesi ortaya bir devlet sanatçısı enflasyonu çıktığı görüntüsü verdi. Daha önce unvana layık olanlar sayının bu kadar artmasından duydukları tedirginliği kibarca da olsa dile getirdiler; yorumlar daha çok sayı üzerinde yoğunlaştı.

Devlet sanatçılığı unvanının 1971-1988 tarihleri arasındaki "serüveninde" göze çarpan en önemli özellik, askeri yönetimlerle, askerlerle ilişkileri hassas dengeler üzerinde kurulan sivil yönetimlerin devletin temsil edilmesinde sanata ve sanatçıya verdiklerin rolün, "çağdaş devlet" imajını oluşturma rolü olduğu görülür. Ancak köklü bir eğitim ile elde edilebilecek ve elit bir kesime seslenen klasik batı müziği, opera, bale kültürü gibi üst yapı kurumu sanatları etkinlikleri bu dönemde yönetim ile avam arasındaki konumlanmaya da işaret eder. 1991'de alt-üst olan işte bu konumlanmadır. "Entel"lerin etkinlik alanındaki resmin, duvar ustalığı seramiğin, taşçı ustalığı heykelin, avamı şarkısının, türküsünün, ama en önemlisi o güne değin bütün iktidarların "baş düşmanı" edebiyatın devlet sanatçılığı unvanı kapsamına alınması, üst yapı kurumlarındaki değişimlerin kendilerini doğrudan ifade edişini yansıtır.

Bu değişim, iç politikada rakipleri karşısında en iyi konumu edinmek isteyen politikacının/ların, aslında dış politika için öngörülen devlet sanatçılığı unvanını iç politikada kullanmaya başlamasıdır. Dünya konjonktüründe soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte gelişen ve kısaca küreselleşme olarak tanımlanan oluşumlar çerçevesinde iktidarı "sol"la paylaşmak "zorunda" kalan sağ iktidarların belki de bu güne değin elde ettikleri en büyük "kazanç", vulgerist yaklaşımları bir kenara bırakıp, "solcu" ortakları aracılığıyla da olsa, sanata ve sanatçıya sahip çıkarak, en azından sahip çıkıyor gözükerek sanatçıyı, özellikle de yazın sanatçıları "kazanmış" olmasıdır.

1998 yılında verilen devlet sanatçılığı unvanlarının öyküsü ise herhalde bir başka benzeri kolay kolay görülmeyecek özellikler içermekte. Unvan verilenler ilk kez Temmuz ayı sonunda dört kişi olarak açıklandı. Her biri ayrı bir sanat dalını temsil eden (klasik batı müziği-piyano, Türk sanat müziği, Türk halk müziği ve tiyatro) sanatçılar tören için ise yıl

sonuna kadar beklemek zorunda kaldılar.

Eğer devlet sanatçılığı gerçekten sanatçıları onurlandırmak için yapılmış olsaydı herhalde bu dört sanatçının berat ve şiltlerini cumhuriyetin 75. kuruluş yıldönümünde almaları oldukça ince bir yaklaşım olurdu. Ama neyse ki yine de cumhuriyet'in 76. yılına ulaşmadan birkaç gün önce törenle berat ve şiltlerine kavuşabildiler. Ancak bu arada sayıları, unvanı reddedenler ve liste dışı bırakılanla birlikte 90 olmuştu.

Önce 7 Aralık tarihinde devlet sanatçısı unvanı verilen 72 sanatçının isimleri kamuya açıklandı. Böylece toplam 76 sanatçı unvanı almış oluyordu. 2 gün sonra, 9 Aralık tarihinde ise 13 kişilik ek bir liste ile toplam devlet sanatçısı sayısı 89'a ulaşır. Bu 3 taksitli unvanlandırmanın iç yüzü ise daha sonraki günlerde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar.

Devlet sanatçısı unvanı alacak sanatçı, kültür bakanının onayladığı, müsteşar (başkan), müsteşar yardımcısı, güzel sanatlar müdürü, devlet opera ve balesi müdürü, devlet tiyatroları genel müdürü, telif hakları ve sinema genel müdürü, yayımlar dairesi müdürü ile kültür bakanı tarafından seçilecek 4 sanatçı tarafından oluşturulan bir kurulca tespit ediliyordu. Yönetmeliğe göre, seçici kurulu oluşturan 11 üyeden üçte ikisinin oyunu alan sanatçı/lar, bakanın onayı ve cumhurbaşkanının tensibiyle "devlet sanatçısı" olarak belirlenmekteydi. 1998'de de aynı süreç izlenir. Bakan ve cumhurbaşkanının aday gösterdiği 70 kişilik bir liste kurulun önüne gelir. Bu arada bakan, kurula bunların hepsinin seçilmesi gerektiği mesajını gönderir; ancak kurul, bunlardan, yalnızca 18'ini seçmeyi kararlaştırır. Kurul, bu 18 kişiyi de oldukça hoşgörülü ölçütlerle belirlediğini düşünüyordu. Önerilen diğer isimlerin çoğunluğu ise ancak tek oy alabilmişti. Bu tek oyları da, bakanın talimatlarına harfiyen uymakla, kendi yakınlarını seçtirmek için özel çabalar göstermekle tanınan ve 28 yıldır devlet güzel sanatlar genel müdürlüğü yapan kişinin verdiği anlaşılır.

Kültür bakanı, kurulun 18 sanatçılık listesini görünce sinirlenir, 'Bunu cumhurbaşkanımıza nasıl açıklarız' diyerek tepki gösterir. Kurul üyelerine, kurulun bir formalite olduğunu, cumhurbaşkanının istediğinin yapılması gerektiğini vurgular, yeniden toplanmalarını ister. Kurul yeniden toplanır; kurul üyeleri yönetmeliğin açık olduğunu, bu şartları taşımayan kişilere bu ödülün verilemeyeceğini belirtirler ve kararlarını değiştirmezler. Kurulun bu ısrarı üzerine kültür bakanı yönetmeliği ilginç bir şekilde değiştirir; bakanın bütün önerilerine 'evet' oyu veren devlet güzel sanatlar müdürü dışındaki bütün kurul üyeleri üyelikten çıkarılır ve yönetmeliğin 5. maddesi şu şekle getirilir : 'Devlet sanatçıları, Güzel Sanatlar Müdürlüğü'nün değerlendirmesi, kültür bakanının teklifi ve cumhurbaşkanının onayı ile seçilir.' Böylece devletin önündeki engeller kaldırılmış ve cumhurbaşkanının istediği devlet sanatçıları "belirlenmiş" olur.

Öykü burada da bitmez. Belirlenen 89 sanatçıdan 12'si unvanı geri çevirir, bazı sanatçılar unvanı kabul etme ya da etmeme nedenlerini belirtirler, devlet sanatçılığı, seçilen sanatçılar üzerinde tartışmalar açılır, görüşler ileri sürülürken 12 Aralık 1998'de sanatçılara berat ve şiltleri verilir. 15 Aralık 1998 tarihinde ise gazeteci Oral Çalışlar, köşe yazısında devlet sanatçılarının seçimi ile ilgili "öyküyü" aktarırken, lağvedilen kurulun devlet sanatçısı olarak tespit ettiği 18 kişilik listeyi de yayımlar. Bu listedeki gözden kaçan bir isim yine Çalışlar'ın bir köşe yazısında çok vahim bir sorunun sorulmasına neden olacaktır : "Ara Güler'i listeden kim çıkardı?". Makaleden anlaşıldığına göre seçici kurula verilen listede Ara Güler'in ismi de yer almaktaydı ve kurul Güler'i de devlet sanatçılığına layık bulmuştu. Ancak kurul lağvedildikten sonra, Güzel Sanatlar Müdürü'nün değerlendirmesi, kültür bakanı'nın teklifi ve cumhurbaşkanının onayı sırasında Güler'in ismi listeden çıkarılmıştı. Güler'in isminin listeden çıkarılmasının nedeni makale içinde Güler'in sözleriyle açıklanır : «Ermeniyim de ondan».

Güler'in bu yaklaşımının doğruluk payı nedir? İsmi neden ve kim tarafından listeden

çıkarılmıştır? Devlet sanatçılığı unvanı verilirken sanatçıların soy kökenleriyle de yakından ilgilenilmekte midir? Bu sorulara, bu soruların cevaplarının ortaya çıkaracağı yeni sorulara verilecek cevapların, konuyu, bu yazının amaçladığı çerçevenin dışına taşıyacağı açık. Ancak yine de belirtmeliyim ki, toplumumuzdaki -özellikle ulusçu solcularda - soydevlet kavramının güçlülüğü nedeniyle Güler'in «Ermeniyim de ondan» cevabının içerdiği olağanlık, konunun can alıcı noktasını oluşturmaktadır.

1998 devlet sanatçısı unvanlarının asıl üzerinde düşünülmesi gereken noktasını ise, devletin yapısındaki önemli bir değişimin açıkça ifade edilmesinin aracı olması oluşturuyor. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, yetkili kurumlarca oluşturulmuş, tüzük çerçevesinde hareket eden bir kurulun işlevinin bir bakanca sadece formalite olarak tanımlanması, cumhurbaşkanının isteğini onaylamadıkları için lağvedilmesi, kurulun işlevinin seçici tek bir kişiye yaptırılması, bakanlığın işlevinin cumhurbaşkanının isteklerini onaylayan bir formaliteye indirgenmesi, cumhuriyet rejiminin ilkeleriyle bağdaşmamakta; böyle bir durum ancak mutlakiyet çerçevesinde söz konusu olabilir. Bu yaklaşım, sık sık telaffuz edilen "başkanlık sistemi" ile birleştirildiğinde ise ortaya ilginç görünümler çıkıyor. 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren her fırsatta dile getirilen, hukuksal alt yapısı için çalışmalarının uzun yıllardır sürdürüldüğünü bildiğimiz Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Sistemi "benzeri" bir başkanlık sisteminin ülkemizdeki uygulamasının nasıl olacağı hakkında, devlet sanatçılarının belirlenmesinin biçimine bakarak fikir edinebiliriz.

Üzerinde durulması gereken bir başka noktayı ise, cumhurbaşkanının listesinin bütünüyle onaylanmasında neden ısrar edildiği sorusu oluşturuyor. Cumhurbaşkanı Demirel gerçekten listedeki sanatçılara bir kurulu feda edecek kadar değer veriyor mu? Yoksa bu bir güç gösterisi miydi; "istekleri yerine getirmeyen gider" mi demek istendi? Üç defada tespit edilen sanatçıları gerçekte kim belirledi?

Bu gibi sorulara açık cevaplar vermek çok güç. Belki de gerekli bile değil. Konunun asıl önemli noktasını "tek kişinin seçiciliğinin" herkesçe kabullenilişi oluşturuyor. Elbette benzer şekilde birçok kez varolan kurumlar yukarıdan gelen emirleri formalite gereği onaylayan bir konuma indirgenmek istendi, bir çok kez de indirgendi de. Ancak askeri rejimlerin uygulamalarında bile bazen kişisel, bazen de kurumsal olarak bu gibi durumlarda karşı çıkışlar - başarısız bile kalsalar - her zaman görüldü. Devlet sanatçısı tespitinin "devletin tepelenerek" yapılmasına ses çıkartılmayışı, kabullenilişi ise sanatçıların artık devlet sanatçısı olmak adına da olsa, tek kişinin iktidarını kabul etmeye hazır olduklarının işareti olarak değerlendirilmeli. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de başkanlık sisteminin resmen uygulanıp uygulanmayacağını, Cumhurbaşkanı Demirel'in ilk başkan olup olmayacağını bilemesek de, ilk başkanlık uygulamasının 1998 yılı devlet sanatçıları seçimi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Devlet sanatçısı, devletin sanatçısı olur mu? Evet, devletin işçisi, memuru, avukatı, askeri, polisi, savcısı hatta kiralık katili olduğu gibi sanatçısı da olur. Örneğin, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şefi de, Devlet Opera ve Balesi Müdürlüğü'nde görevli bir opera sanatçısı ya da bale dansçısı, üniversitede görevli bir ressam, heykeltıraş, seramikçi vb. devlet sanatçısıdır, devletin sanatçısıdır. Bu durum sadece sanatçıların devlet hizmetinde olmalarından kaynaklanmıyor, çoğu kez tam tersine, sanatçının devlet hizmetinde çalışmaktan başka seçeneğinin olmayışından kaynaklanıyor. Bir piyanistin, orkestra yöneticisinin, viyolacının, viyolenselistin, çelistin ya da balerinin devlete bağlı kurumlar dışında bir yerde çalışabilmesinin, sanatını devam ettirebilmesinin mümkün olduğunu kimse ileri süremez.

Bu durumda ortaya önemli bir soru çıkıyor; devlet sanatçısı olmanın ölçütü devlet kurumlarında çalışmak, devlet memuru statüsüne sahip olmak anlamına mı geliyor? Bu sorunun cevabını verirken önemli olan devleti nasıl tanımladığımızdır. Eğer devleti, toplumu oluşturan grupların ilişkilerinin kurumsallaşması, güç dengelerinin şekillenmesiyle ortaya

çıkan toplumsal organizasyon olarak düşünürseniz, yasayla belirlenen statüye bağımlı kalmadan, toplumu oluşturan her bireyin devleti oluşturan, devlete ait birey olması nedeniyle sanatçıların tümü devlet sanatçısı, devletin sanatçısı olacaklardır. Bu durumda önemli olan sanatçının devlete ait olup olmaması değildir; önemli olan sanatçının devletin neresinde yer aldığıdır. Vatandaşlıkla devlete ait olmayı özdeşleştirmeye çalışan böyle bir yaklaşımda, devlet sanatçısı unvanı da, devletin savcısı, devletin vatandaşı gibi tanımlanması güç içeriklere sahip bir unvan görünümü kazanıyor.

Ancak devleti farklı bir biçimde, "iktidar olmak" olarak ele alırsak, devlet ve sanatçı ilişkileri açısından konuyu aydınlatmak için çok daha gerçekçi çözümler elde edilebilir. Bu yaklaşımda devlet memuru olmak da devlete ait olmak için yeterli değildir. Bu nedendir ki devlet memuru olan birçok öğretmen, öğretim görevlisi, sanatçı, savcı, hakim vb. "devlet koruyucuları" nca devlet düşmanı oldukları gerekçesiyle işkenceden geçirilmiş, uzun yıllar hapislerde yatırılmış, yasal ve yasal olmayan yollarda öldürülmüşlerdir. İktidar olmanın devlet olmakla özdeşleştiği noktada, devlet memuru olmayan birçok "görevli", devlet memurlarından çok daha fazla devlete ait olmuşlardır; (bazı) sanatçılar da çok daha fazla devletin sanatçısı.

Bu açıklama şekli devlet sanatçılığının 1971 - 1988 yılları arasındaki içeriğine de uygundur. Bu dönemde verilen az sayıdaki unvan ve sanatçıların seçimi, askeri yönetimlerin ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in konuya yaklaşımını çok iyi açıklamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, sanatçıların seçiminde, bir yandan seçkin bir sanatçı topluluğuyla çağdaş devlet görüntüsü oluşturulmaya çalışılırken, diğer yandan da elit ile avam arasındaki sınıra dikkat çekiliyordu. Bu dönemin çok önemli bir özelliği de unvanın hiç geri çevrilmemiş olması; çünkü geri çevirebilecek hiç kimseye verilmemişti.

1991'de verilen unvanlar bu açıdan da ayrı bir önem taşır ve devlet sanatçısı unvanının asıl işlevini anlamamızı kolaylaştırır. Devlet sanatçılığı unvanının iç politikada kullanılmaya başlanması, farklı bir gelişmeyi de gündeme getirdi. İlk kez 1991'de unvan bazı sanatçılarca geri çevrildi. Bu durum iktidarın yanında olmayan, muhalefet konumunda kalan sanatçılar için özel bir önem taşımakta. Unvanın teklif edilmesiyle aslında sanatçılara iktidarın yanında yer alma olanağı "sunulmuş" olunuyordu. Unvanı kabul eden sanatçılar artık iktidara bağlı olacakları için eski sevenlerinin nezdinde prestijlerini kaybedecekler, "suçlanacaklar", geri çevirenlerin ise "devlet düşmanlığı" bir kez daha kanıtlanmış olacaktı.

Devlet sisteminin henüz tam olarak dönüştürülemediği, dönüşümün daha başlangıcında ortaya çıkan bu gelişim, sonuçlarını 1998 unvanlarının verilmesinde yeni kazandığı özellikleriyle birlikte gösterdi. "Muhafif" konumundaki sanatçılara verilen unvanın kabul edilmesi ya da geri çevrilmesi sırasında "devlete zarar verme", "devlete karşı olma" gibi ifadelerin ortaya çıkmaya başladığı noktada konu, sanatçıların kişiliğinde sanata yapılan en önemli saldırılardan birisi haline dönüşmeye başladı. Neyse ki 89 kişilik listede o kadar çok tartışmalı isim vardı ki, muhalif olan, olmayan bütün sanatçılar fazla bir zarar görmeden bu işten (en azından şimdilik) kurtuldular.

1998 unvanlarının ortaya çıkardığı yeni bir sonuç ise, unvana layık bulunan sanatçıların önemli bir kısmının ortak özelliğiyle kendini ifade etmekte. 1998 unvanına layık bulunan sanatçıların çoğunluğunun ortak özelliğini, yeni sanat alanlarının, "televizyon sanatçılığının", ister tiyatrocü olsun, ister müzisyen olsun, hatta isterse yazın sanatçısı olsun, sanatçının asıl sanat alanının önüne geçmiş olması oluşturmaktadır. Elbette ki durum, "ulusal alanda ün sahibi olmak" koşulunun doğal sonucu. Önemli bir olgunun da göstergesi : daha önce devleti yurt dışında temsil etmesi beklenen sanatçı, bundan sonra devleti yurt içinde avama karşı temsil edecek. Televizyonun karşısına oturan seyirci artık, bir kolu devlet yönetiminde olan özel şirketlerin yayın kanallarında devlet sanatçısını, başka bir deyişle iktidarın sanatçısını izleyecek ve sevdiği sanatçı aracılığıyla kendini devletle/iktidarla daha fazla özdeşleştirebilecek.

Devlet sanatçısı avama karşı kimin iktidarını temsil edecek? Televizyonun karşısına geçen izleyici kendini devlet sanatçısının kişiliğinde nasıl bir devletle özdeşleştirecek? Bu soruların cevabının içeriğini kısmen kısa bir süre önce ortaya çıkan kaset skandalı, başbakan aday olan milletvekilinin fabrikalarının hisselerinin değerinin yükselmesi, televizyon kanallarının önemli bir kısmının birkaç iş adamının elinde toplanmış olması vb. oluşturuyor. Cevapların bir diğer kısmını ise günlük yaşamın "satır aralarına" sıkışan olaylar oluşturmaktadır : çeşitli kentlerin valiliklerinin tiyatro gösterimlerini yasaklamaları, İstanbul 2. Müzik Şenliği'nde Ermeni ve Kürt sanatçıların sahneye çıkarılmaması gibi.

Sonuç olarak, bugüne değin unvanı kabul edenlerden hiç birisi devlet sanatçısı olduğu için hatırlanmadı; hatırlananlar sanatlarındaki başarıyla anılmakta. Sanatçı gücünü ancak sanatının olanaklarını özgürce kullanarak ortaya çıkardığı ürünlerden alır.

EK: DEVLET SANATÇILARI LİSTESİ

Yıllara göre devlet sanatçıların dağılımı

Yıl	sayı
1971	11
1981	10
1987	7
1988	2
1991	36
1998 (1)*	4
1998 (2)**	72
1998 (3)***	13
1998 (4)****	1
Toplam:	156
	-18*****
mevcut devlet sanatçısı	138

* 29 Temmuz'da ilan edilenler

** 7 Aralık'ta ilan edilenler

*** 9 Aralıkta ilan edilenler

**** Listedeki çýkarýlan Ara Güler

*****Unvaný kabul etmeyenler ve Ara Güler

1971 - 1998 yıllarında devlet sanatçısı unvanı verilen sanatçılar (156 sanatçı)

1971 (11 sanatçı):

Ahmed Adnan Saygun, Necil Kâzım Akses, Ulvi Cemal Erkin, İlhan Usmanbaş (**klasik müzik-besteci**), Mithat Fenmen, Gülay Uğurata, İdil Biret, Ayşegül Sarıca, Verda Erman (**klasik müzik-piyani**), Suna Kan, Ayla Erduran (**klasik müzik-kemancı**).

1981 (10 sanatçı):

Nevid Kodallı, Cemal Reşit Rey (**klasik müzik-besteci**), Hikmet Şimşek (**klasik müzik-orkestra şefi**), İsmail Aşan, Tunç Ünver (**klasik müzik-kemancı**), Cüneyt Gökçer, Yıldız Kenter (**Tiyatro**), Meriç Sümer (**balerin**), Suna Korad (**opera**), Gürer Aykal (**Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi**).

1987 (7 sanatçı):

Nevzad Atlıg (klasik Türk müziği-besteci), Ayhan Baran (opera), Vasfi Rıza Zobu, Bedia Muvahhit, Ayten Gökçer (tiyatro), Mükerrerem Berk (klasik müzik-yönetici), Gülsin Onay (klasik müzik-piyanist).

1988 (2 sanatçı)

Aydın Gün (opera; İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Müdürü), Leyla Gencer (opera).

1991 (36 sanatçı)

Macide Tanır, Bozkurt Kuruç (tiyatro), Okan Demiriş, Mete Uğur (opera), Hüseyin Sermet, Güher Pekinel, Süher Pekinel (senfonik müzik), Tarık Buğra, Yaşar Kemal, Orhan Şaik Gökyay, Attilâ İlhan, Fazıl Hüsnü Dağlarca (edebiyat), Ali Avni Çelebi, Sabri Berkel, Turan Erol, Devrim Erbil (resim), Zühtü Müridoğlu, Hüseyin Anka Özkan, Hüseyin Gezer (heykel), Füreyya Koral, Sadi Diren (seramik), Osman Seden, Ömer Lütfi Akad, (sinema-yönetmen) Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit (sinema-oyuncusu), İsmail Baha Süreksan, Alaeddin Yavaşca, Yesari Asım Ersoy, Zeki Müren, Teoman Önal, Necdet Yaşar (Türk sanat müziği), Sadi Yaver Ataman, Nida Tüfekçi, Mustafa Geceyatmaz (Türk halk müziği), Barış Manço (popüler müzik), Mustafa Turan (halk dansları).

(Fazıl Hüsnü Dağlarca, Füreyya Koral, Hüseyin Gezer, Yaşar Kemal, Lütfi Akad unvanı kabul etmediler.)

1998 (90 sanatçı):**A) 29 Temmuz 1998'de devlet sanatçısı unvanı aldığı açıklananlar (4 sanatçı):**

Müzeyyen Senar, Mehveş Emeç, Şefika Kutluer, Tekin Akmansoy

B) 7 Aralık 1998'de devlet sanatçısı unvanı aldığı açıklananlar (72 sanatçı):

Melih Cevdet Anday (şair-düşünür), Jale Yılmabaşar, Hamiye Çolakoğlu (seramik), Ruşen Güneş (solist-viyola sanatçısı), Rengim Gökmen, Erol Erdinç, Koral Çalgan (orkestra şefi), Muammer Sun (kompozitör), Dinçer Sümer (tiyatro sanatçısı-yazar), Fahrettin Güven, Merih Çimenciler (bale), Nurşen Girginkoç, Müşfik Kenter, Dilek Türker, Metin Akpınar, Zeki Alasya, Gazanfer Özcan, Nejat Uygur, Levent Kırca, Gülriz Sururi, Nedret Güvenç, Ali Poyrazoğlu (tiyatro), Orhan Taylan, Avni Arbaş, Kayıhan Keskinok, Fikret Otyam, Cemil Karababa (ressam), Orhan Asena (oyun yazarı), Selim İleri, Orhan Pamuk, Nezihe Araz, Recep Bilginer (yazar), Fikret Hakan (sinema), Attila Manizade, Semiha Berksoy (opera), İnci Çayırılı, Ferit Sıdal, Mustafa Sağyaşar, Ziya Taşkent, Kutlu Payaslı, Zekai Tunca, Necdet Varol, Muazzez Abacı, Ahmet Özhan (Türk sanat müziği), Neriman Altındağ Tüfekçi, Ali Can, Arif Sağ, Belkıs Akkale, İzzet Altınmeşe, Kamil Sönmez, Musa Eroğlu, Armağan Elçi (Türk halk müziği), Yekta Kara (opera yönetmeni), [Ara Güler], Ozan Sağdıç (fotoğraf), Nedret Selçuker (radyo-TV sanat programcısı), Sezen Cumhuri Önal (müzik), Şener Şen, Münir Özkul (tiyatro ve sinema), Gülşen Tatü (orkestra), Selahattin İçli, Avni Anıl, Yusuf Nalkesen (besteci), Haldun Dormen (tiyatro sanatçısı ve yönetmeni), Atif Yılmaz (sinema yönetmeni), Ajda Pekkan (hafif müzik sanatçısı), Timur Selçuk (müziyen ve besteci), Selmi Andak (müziyen), Tankut Öktem, Metin Yurdanur (heykeltıraş), Mengü Ertel (grafiker), Turhan Selçuk, Semih Balcıoğlu (karikatürist).

C) 9 Aralık'ta devlet sanatçısı unvanı aldığı açıklananlar (13 sanatçı):

Emel Sayın, Muazzez Ersoy, Sezen Aksu, Nilüfer Yumlu, Özdemir Erdoğan, Orhan Gencebay, Samime Sanay, Okay Temiz, Muazzez Arkan, Ali Doğan, Gönül Yazar, Nesrin Sipahi, Çolpan İlhan.

(Melih Cevdet Anday, Fikret Otyam, Belkıs Akkale, Avni Arbaş, Orhan Pamuk, Müzeyyen Senar, Atıf Yılmaz, Arif Sağ, Turhan Selçuk, Gülşen Tatu, Sezen Aksu, unvanı kabul etmediler ya da gerekçe bildirirmeden almadılar. Kurul tarafından ismi açıklanan Ara Güler listeden çıkarıldı.)

1998 Yılında lağvedilen kurulun devlet sanatçısı olarak belirlediği sanatçılar (18 sanatçı):

Melih Cevdet Anday, Jale Yılmazbaşar, Muammer Sun, Orhan Taylan, Orhan Asena, Müşfik Kenter, Orhan Pamuk, Avni Arbaş, Kayıhan Keskinok, Şener Şen, Gülşen Tatu, Semiha Berksoy, Münir Özkul, Atıf Yılmaz, Ara Güler, Recep Bilginer, Nedret Güvenç ve Cemil Karababa.

KAYNAKÇA

Akatlı, Füsün, "Endazesiz Mürüvvet", *Varlık*, (1999) 1096, ss. 6-7.

Birgit, Orhan, "Sen de mi şefsin", *Cumhuriyet*, (8 Aralık 1998) s. 7.

Çalışlar, Oral, "Ara Güler'i listeden kim çıkardı?", *Cumhuriyet*, (5 Ocak 1999) s. 6.

Çalışlar, Oral, "Devlet Sanatçılığının seçim öyküsü...", *Cumhuriyet*, (15 Aralık 1998) s. 6.

Çalışlar, Orhan, "Devletin Sanatçısı olur mu?", *Cumhuriyet*, (8 Aralık 1998) s. 7.

Dölek, Sulhi, "Devlet Sulandırma İşleri", *Varlık*, (1999) 1096, ss. 8-9.

Ekşi, Oktay, "Yeni Devlet Sanatçıları", *Hürriyet*, (10 Ekim 1991) s. 1, 25.

Özgentürk, Işıl, «Aziz Nesin'den bize kalan», *Cumhuriyet*, (13 Aralık 1998) s. 20.

Selçuk, Timur, "Hamdolsun", *Adam Sanat*, (1999) 158, ss. 35-36.

Sun, Muammer, "Devlet Sanatçılığı Üzerine", *Cumhuriyet*, (24 Aralık 1998) s. 7.

Yanık, Murat, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, İstanbul: Alfa, 1997.

Yücel, Tahsin, "Devlet Şenliği", *Varlık*, (1999) 1096, ss. 3-5.

"Bol keseden devlet sanatçısı: Seçime 10 gün kala rekor düzeyde bir dağıtımla 36 kişiye Devlet Sanatçılığı unvanı verildi", *Hürriyet*, (10 Ekim 1991) s. 1, 27.

"Devlet sanatçıları ödülleri aldılar: Geri çevirenlerin sayısı 12'ye ulaştı" *Cumhuriyet*, (13 Aralık 1998) s. 1, 8.

"Yeniden Örgütlenme - Özerk Sanat Kurumu - Devlet Sanatçıları", *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye; 1908 - 1980 / Yayın yön.: Sina Akşin. 4. bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995. ss. 497-498.*

"Devlet Sanatçıları '98", *Varlık*, (1999) 1096, s. 7.

"13 sanatçıya daha devlet sanatçısı unvanı", *Cumhuriyet*, (9 Aralık 1998) s. 20.

"72 sanatçıya 'Devlet Sanatçısı' unvanı: Sanatçılara, 12 Aralık'ta Çankaya Köşkü'nde düzenlenecek törenle Demirel tarafından berat ve şilt verilecek", *Cumhuriyet*, (7 Aralık 1998) s. 9.

Adam Sanat, (1999) 159, ss. 55-66.